

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
спеціальності 232 Соціальне
забезпечення
Березницька Юлія В'ячеславівна

Науковий керівник:
Співак Віталій Іванович,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 АГРЕСИВНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	7
1.1. Агресія, її види, причини виникнення та наслідки впливу на особистість.....	7
1.2. Особливості агресивності у підлітків	17
1.3 Засоби соціальної роботи для попередження агресії підлітків	24
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	44
2.1. Методика дослідження особливостей прояву агресивної поведінки у дітей підліткового віку.....	44
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження особливостей агресивності у підлітків	47
2.3. Програма соціальної профілактики агресії у дітей підліткового віку.....	57
Висновки до розділу 2	75
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Суспільний процес як процес гуманізації суспільних відносин потребує особливого впливу на представників найменш соціально захищених верств населення. Особливо незахищеною та вразливою категорією осіб сьогодні є діти, які потребують соціально-педагогічної підтримки у закладах освіти. Сьогодні поширеною проблемою у закладах освіти є булінг, особливо для сучасного дитячого і молодіжного середовища. За результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 році, 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24% дітей стали жертвами цього явища. Найбільш вразливими до булінгу є сором'язливі, зі зразковою поведінкою діти, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, замкнуті в собі, закриті для спілкування.

У процесі реформування системи освіти, проблеми цькування і насильства в шкільному середовищі дуже часто стають перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки. Вирішальна роль у протидії насильству і булінгу належить соціальним працівникам. Часто причиною булінгу стає підвищена агресивність у підлітковому середовищі, що й спричиняє нетерпимість до однолітків.

Підліткова агресивність може стати і причиною делінквентної поведінки. За останні 10 років удвоє зріс рівень дитячої злочинності. Близько 70 тисяч дітей і підлітків стоять на обліку правоохоронних органів. Питома вага юних правопорушників сьогодні складає 25% проти 13% десять років тому. Рекордними темпами підвищується рівень злочинності серед молоді. Наростають несприятливі тенденції у молодіжній злочинності. По-перше, відбувається її омолодження. Так, підлітки віком 14-17 років складають 8%

загального населення України, однак скоюють чверть усіх злочинів. Лише за останні 5 років питома вага скоєних ними злочинів зросла на 15%. По-друге, спостерігається значне зростання злочинності серед дівчаток і юнок. По-третє, збільшується рецидивна злочинність. Серед підлітків вона зросла на 20%, а 60% рецидивістів розпочали свою «кар'єру» ще підлітками. Характерно, що серед тих, хто стоїть на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх, 6-8% складають учні початкових класів. Попередження правопорушень, девіантної поведінки в цілому, є посадовим обов'язком саме соціального працівника.

Термін «агресивність» часто використовується в широкому контексті і через це вимагає уточнення від цілого ряду нашарувань. Це, насамперед, пов'язано з тим, що соціально-небезпечні наслідки агресивної поведінки додали йому тільки негативний зміст. Тому ця проблема викликає інтерес у психологів, педагогів, соціальних педагогів та соціальних працівників.

Проблема попередження агресії у дітей підліткового віку розглядається в дослідженнях О. С. Босак, Т. В. Войцях, В. В. Глебова, Є. Ю. Грицай, А. Ю. Гури, О. Ю. Дроздової, Т. В. Журавель, Є. В. Змановської, Г. В. Кожиної, О. Г. Коломієць, Ю. В. Кононенко, Н. П. Краснової, В. П. Лютого, Т. Л. Лях, О. П. Лящ, Н. Ю. Максимової, О. О. Мізерної, О. І. Москалюк, О. М. Нікітіної, В. Ю. Рибникова, М. В. Рязанцевої, Г. О. Орел, В. М. Оржеховської, Л. М. Семенюк, К. В. Сергєєвої, І. В. Сопівник, С. В. Толстоухової, О. Г. Шаровари, О. В. Файдюк, М. А. Снітко, С. Я. Харченко та ін. [6; 9; 17; 20; 22; 24; 27; 29; 30; 35; 36; 38; 43; 46; 48; 51; 54; 62; 63; 83; 90; 91; 94].

Багато вчених стверджують, що агресія, яка найбільш притаманна підліткам, саме в цьому віці є формою самовираження, не дає можливості розвиватися адекватним стосункам з батьками, вчителями, однолітками.

Агресивна поведінка виявляється вже в ранньому віці, випробовуючи батьківське терпіння і створюючи напруження у стосунках із однолітками. Найгостріше постає проблема агресивної поведінки у підлітковому віці, коли здійснюється перехід до нового щабля розвитку особистості; серед підлітків посилюється негативізм, демонстративна стосовно дорослих поведінка,

частішають випадки виявів жорстокості й агресивності. При певних умовах агресивна поведінка переходить у протиправну, де потрібна уже професійна допомога соціального працівника.

Разом з тим, у літературі поки що немає великої кількості даних про особливості профілактики агресивної поведінки підлітків з допомогою засобів соціальної роботи. Викладене вище і зумовило вибір теми дипломної роботи магістра «Попередження агресії у підлітків засобами соціальної роботи».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично дослідити особливості попередження агресії у підлітків засобами соціальної роботи.

Об’єкт дослідження – профілактична діяльність соціального працівника.

Предмет дослідження – профілактика агресивної поведінки підлітків засобами соціальної роботи.

Відповідно до мети дипломного дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття «агресія», описати її види, причини виникнення та наслідки впливу на особистість.
2. Розкрити особливості агресивної поведінки підлітків.
3. Проаналізувати соціально-профілактичні засоби попередження агресії підлітків.
4. Вивчити рівень агресивності у дітей підліткового віку.
5. Розробити та апробувати програму соціальної профілактики агресії у дітей підліткового віку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано: *теоретичні* – аналіз наукових джерел з обраної проблематики, порівняння, узагальнення й систематизація теоретичних та експериментальних даних; *емпіричні* – бесіда, спостереження; психодіагностичні методики, зокрема, тест руки Є. Вагнера (Hand test), методика діагностики показників та форм агресії А. Басса-А. Дарки, методика «Особистісна агресивність і конфліктність» Є. Ільїна, П. Ковальова, методика діагностики агресивності А. Асінгера.

Теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному аналізі

проблеми попередження агресивності підлітків засобами соціальної роботи та застосуванні отриманих знань при написанні наукових праць та проведенні подальших досліджень відповідної тематики. Теоретично розроблені методичні рекомендації розширюють систему знань суб'єктам виховання для попередження та нівелювання агресивності у підлітків.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати емпіричного вивчення особливостей прояву агресивності підлітків та розроблена програма соціальної профілактики агресивної поведінки у дітей підліткового віку можуть бути використані у практичній професійній діяльності психологів, педагогів, соціальних працівників.

Експериментальна база дослідження. Емпірична частина дослідження проводилася на базі закладів загальної середньої освіти міста Кам'янця-Подільського. Кількість досліджуваних становила 50 дітей підліткового віку (учні 7-8 класів), з яких 25 хлопчиків та 25 дівчаток.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні теоретичні положення та практичні результати роботи обговорено на Науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідницької роботи у 2018 році (24-25 квітня 2019 р., м. Кам'янець-Подільський).

За результатами дослідження опубліковано статтю:

Березніцька Ю.В. Особливості прояву девіантної поведінки в підлітковому віці / Ю.В. Березніцька // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції 23 квітня 2019 р. / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2019. – С. 114-116.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел з 98 найменувань, 5 додатків на 26 сторінках. Загальний обсяг дипломної роботи становить 116 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження попередження агресії у підлітків засобами соціальної роботи дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Агресія – мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам і правилам існування людей у суспільстві, завдає об'єктам нападу фізичної та моральної шкоди. Виділяють такі види агресії: фізична, психологічна, сексуальна агресія. Причини виникнення агресії є: особистісні, сімейні, медіа-причини, особливості учнівського середовища, педагогічні. Фізичними наслідками агресії можуть бути: каліцтво; різні соматичні хвороби, спричинені пошкодженням зовнішніх органів або органічними пошкодженнями мозку; смерть. Емоційні наслідки агресії: відсутність почуття безпеки, єдності з найближчими людьми; понижена самооцінка; почуття розгубленості, кривди і вини; проблеми у встановленні контактів. Агресивність і делінквентність тісно пов'язані.

2. Агресивність часто зустрічається у підлітків через вікові та гормональні зміни, бажання самоствердитись, виявити самостійність та незалежність від батьків, вплив оточення та сімейне виховання. Для підлітків характерні такі форми агресії: фізична агресія, непряма агресія, вербальна агресія, схильність до роздратування, негативізм, образа, підозрілість, почуття провини. Існує пряма кореляція між рівнем самооцінки та агресивності підлітка. Хлопці демонструють більш високі рівні прямої та фізичної агресії, а дівчата – опосередкованої та вербальної. Серед підлітків з найбільш високим соціометричним статусом майже половину респондентів складають особи з рівнем агресії вище середнього. Максимальні показники проявів всіх форм агресії (фізичної та вербальної) досягаються саме у 14-15 років. Прояви фізичної агресії з віком зростають, але незначно. Прояви вербальної агресії збільшуються більш швидкими темпами. Підлітки схильні спрямовувати свою агресію на дорослих, на аутсайдерів в групі, а також на представників «чужої» групи. Наслідки агресивної поведінки підлітків: конфлікти з однолітками,

батьками та вчителями; зниження рівня ефективності освітнього процесу; дезадаптованість підлітків; асоціальні прояви поведінки підлітків у дорослому віці; формування різних видів та форм девіантної поведінки тощо

3. Діагностика рівня агресивності у підлітків включала комплекс методик, які відповідали предмету й завданням дослідження.

За результатами проведених нами методик, надмірно високий рівень агресивності притаманний для 32% досліджуваних. Помірний рівень агресивності властивий для 42% респондентів. Руйнівний рівень агресивності властивий для 4% підлітків.

Рівень агресивності у підлітковому віці вищий у хлопчиків, ніж у дівчаток. Образливість та підозрливість щодо інших людей у дівчат підліткового віку більш висока, ніж у хлопчиків. Хлопчики більш схильні до проявів фізичної агресії. Рівень вербальної агресії вищий у дівчат. Для половини підлітків властива конфліктність.

Для дівчат більш характерна тенденція до діяльності, адаптація у соціальному середовищі, тому рівень агресивності у них невисокий. Тоді як вищий рівень агресивності у хлопчиків можна пояснити високими показниками за шкалою «Покаліченість» та істероїдними рисами характеру.

Дівчата підліткового віку характеризуються вищим рівнем образливості, наявності почуття провини та ворожості до інших. Дівчатам теж характерна агресивність, але більшою мірою непряма. Вони можуть спрямовувати власну агресивність на об'єкти, які не мають до причини агресії прямого значення. Дівчата більшою мірою нестримані та виражають свої ворожі емоції.

4. Для подолання агресії у підлітків ефективною є соціальна профілактика – діяльність, спрямована на попередження виникнення та розвитку негативних соціальних явищ, соціальних проблем і проблем особистості. Ефективними формами соціальної профілактики агресивності підлітків є: тренінг, брейн-ринг, вікторини, презентації, бесіди, відеолекторії, ігри, конкурси, клуби взаємодопомоги, перегляд та аналіз відеофільмів, дискусія, арттерапія та ін.

Ефективними засобами соціальної роботи щодо попередження агресії підлітків є: правова освіта (лекції, кінолекторії, відеолекторії, освітні програми, матеріали в ЗМІ, методика «Рівний-рівному»); надання консультативної допомоги у вирішенні проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, консультування в ЗМІ, телефонне консультування); соціально-педагогічна допомога сім'ям з обмеженими педагогічними ресурсами (сімейне консультування і психотерапія, соціальний захист і представництво інтересів сімей); соціальний захист і реабілітація дітей (консультування, психологічна допомога у кризовій ситуації, позбавлення батьківських прав); створення умов для змістовного проведення дозвілля (творчі гуртки та студії, спортивні секції, дозвілліві заклади, конкурси, вуличні ігрові майданчики); соціально-психологічні тренінги (самопізнання, підвищення впевненості у собі, розвиток комунікативних навичок, вмінь вирішувати складні ситуації, формувати навички відповідальної поведінки); навчання на рівних (підготовка волонтерів з числа підлітків, які поширюватимуть профілактичну інформацію в середовищі однолітків під час неформального спілкування).

5. Метою комплексної програми соціальної профілактики агресії підлітків є попередження проявів агресивної поведінки підлітків та отримання сформованості навичок адекватних способів вираження гніву, ознайомлення із наслідками прояву агресивної поведінки, вміння аналізувати свою поведінку та поведінку інших людей, здатність приймати чужу точку зору.

У процесі соціальної профілактики агресії підлітків була застосована програма із застосуванням соціально-просвітницьких профілактичних настільних ігор, соціально-психологічних ігор, відеотерапії, тренінгових вправ та бесід.

Після проведення профілактичної програми щодо попередження агресії засобами соціальної роботи надмірно високий рівень знизився з 32% до 24%, тобто на 8%. Помірно високий рівень підвищився з 42% до 50%, тобто також на 8%. Руйнівний рівень агресивності був відсутній, тоді як раніше він становив 4%.

Результати повторної діагностики свідчать про ефективність проведеної програми попередження агресії підлітків засобами соціальної роботи.

Дане дослідження не вичерпує вивчення всіх аспектів проблеми. Перспективними шляхами оптимізації розв'язання досліджуваного явища є апробація програми профілактики агресії у підлітків, застосовуючи інноваційні форми і методи соціальної роботи (наприклад, Інтернет-технології, ігрові технології) із залученням суб'єктів впливу різних рівнів (держави, закладів освіти та сім'ї), злагодженої міжпрофесійної взаємодії фахівців та громадських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдулова Т. П. Агрессивный подросток : кн. для родителей. Т. П. Авдулова. М. : Академия, 2008. 128 с.
2. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки. Посібник для спеціалістів приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній. За заг. ред. Р. Х. Вайноле, Т. Л. Лях; Авт.-упор.: Безпалько О. В., Зимівець Н. В., Захарченко І. В., Журавель Т. В., Лютий В. П., Лях В. В., Лях Т. Л., Петрович В. С., Закусило О. Ю., Цюман Т. П. К., 2007. 190 с.
3. Антибулінг. Практичні заняття. За ред. Л.В. Береговська, О. С. Данилюк, І.І. Залевська та ін. К.: *Шкільний світ*, 2019. 152 с.
4. Бандура А. Подростковая агрессия: Изучение влияния воспитательных и семейных отношений. За ред. А. Бандура, Р. Уолтер. М. : Апрель, 2000. 509 с.
5. Бовть О. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків. К. : *Рідна школа*, 1999. № 2, С. 17–20.
6. Босак О. С. Агресивна поведінка у підлітковому віці як соціальна проблема. *Наукові праці МАУП*. 2016. вип. 49 (2), С. 189–197.
7. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками. За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. К. : МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2010. 168 с.
8. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К. : Каравела, 2012. 400 с.
9. Войцях Т. В. Ігрові технології: просвітницько-профілактичні ігри. К. : «Вид. група «Шк. світ», 2015. 144 с.
10. Возрастная и педагогическая психология. Под ред. М. В. Гамезо и др. М., 1984. 256 с.
11. Возрастная и педагогическая психология. Под. ред. А. В. Петровского. М., 1999. 324 с.

12. Возрастные особенности психического развития детей. Под ред. И. В. Дубровиной, М. И. Лисиной. М. : Академия, 1982. 532 с.
13. Волкова І. В. Ефективні форми профілактичних занять із дітьми і молоддю. *Основи здоров'я*. 2011. № 12 (12). С. 5–14.
14. Воробьева К. А. Профилактика агрессивности в подростковой бреду. *Воспитание школьников*. 2004. №6, С. 55–61.
15. Гра «Крок за кроком»: метод. реком. та інструкція до гри. За ред. Т. Журавель, О. Лозован, Т. Лях. К. : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2011. 16 с.
16. Гра «Фото-фішка»: метод. реком. та інструкція до гри. За ред. Т. Журавель, О. Лозован, Т. Лях. К. : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2011. 36 с.
17. Гура А. Ю. Профілактика агресивної поведінки підлітків засобами Інтернет технологій як напрям діяльності соціального педагога школи. Сборник научных трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные направления теоретических и прикладных исследований 2012». Вып. 1. Том 17. Одесса : Куприенко, 2012. С. 63–65.
18. Детский психолог. Под ред. Е.И. Рогова. Вып. 1. Ростов-на-Дону : Прогресс, 1992. 234 с.
19. Докторович М., Рурик А., Хозраткулова І. Соціально-психологічна робота з проблемними підлітками. Редакції загальнопед. газет, 2013. 128 с.
20. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.05; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2003. 20 с.
21. Жигайло Н. І. Девіантна поведінка дітей та молоді як форма соціальної дезадаптації. *Соціальна педагогіка*. 2007. № 8, С. 105–111.
22. Журавель Т. В. Навчаємося граючись: досвід використання настільних ігор у профілактиці ВІЛ-інфікування. Інформація. Погляди. *Огляд: інформаційно-педагогічний журнал для тих, хто працює з молоддю*. 2009. № 15, С. 14–15.

23. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка : навч. посібник. К. : Академвидав, 2013. С. 85–101.
24. Журавель Т. В. Попередження агресивної поведінки підлітків як наслідку насильства в сім'ї. Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матеріали Всеукраїнського наук.-практ. семінару (м. Запоріжжя, 20 березня 2014 р.). Запоріжжя : НЗУ, 2014. С. 26–28.
25. Зайченко М. Діагностика та корекція девіантної поведінки учнів. Соціальна педагогіка. 2010. № 2 (лютий), С. 41–55.
26. Зверєва І. Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
27. Змановская Е. В., Рыбников В. Ю. Девиантное поведение личности и группы: учебное пособие. СПб: Питер, 2010. 352 с.
28. Зозуля О. П. Профілактика агресивності та жорстокості серед неповнолітніх та молоді. Науковий журнал. URL: http://wcunetwork.org.ua/ua/defencerights/article/profilaktika_agresivnosti_ta_zhorstokosti_sered_nepovnoolitnih_i_molodi (дата звернення: 19.05.2019)
29. «Зупинись! – Посміхнись!» : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. За ред. Т. В. Журавель, К. В. Сергеевої, О. Г. Шаровари. К. : ФОП Буря, 2013. 124 с.
30. Глебов В. В. Профілактика агресивного поведіння подростков. *Профессиональное образование*. Столиця. 2008. №5, С. 16-17.
31. Гурлева Т. С. Розвиток автономної відповідальності у підлітка: аргументи „за”. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. №9, С. 64-68.
32. Иванова Е. А. Гендерные различия в проявлении агрессивности у детей подросткового возраста. *Сибирский психологический журнал*. 2005. №21, С. 85-88.
33. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти : навчально-методичний посібник. Автор-упорядник Т. В. Войцях. Черкаси : Черкаський ОПОПП, 2014. 92 с.

- 34.Клішевич Н. А. Форми соціально-педагогічної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою у різних соціальних інституціях. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. №19, С. 80–83.
- 35.Кожина Г. В. Профілактика агресивної поведінки дітей як соціально-педагогічна проблема. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2014. № 44, С. 147–152.
- 36.Коломієць О. Г. Особливості соціально-педагогічних технологій попередження агресивної поведінки у дітей. *Вісник Черкаського університету : науковий журнал*. 2008. Вип. 144, С. 71–75.
- 37.Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К., 2018. 143 с.
- 38.Кононенко Ю. В., Сопівник І. В. Агресивність підлітків із сільської місцевості: діагностика та соціально-педагогічна профілактика. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. 6 (31), С. 91–95.
- 39.Левитов Н. Д. Фрустрация как один из видов психических состояний. М., 1997. 254 с.
- 40.Лепешка. Настольная психологическая игра. Инструкция. Социальные игры Гюнтера Хорна. За ред. Е. Хеллингер. М. : Генезис. 8 с.
- 41.Лист Міністерства освіти і науки України від 18.07.2019 №1/9-462 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2019-2020 н.р.».: URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2019/07/19-462-list-na-oblasti.pdf> (дата звернення: 23.04.2019)
- 42.Лоренц К. Агрессия. М. : Просвещение, 1994. 564 с.
- 43.Лютый В. П. Зміст і методи профілактичної інтервенції. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх. К. : «Версо-04», 2004. С. 39–48.
- 44.Лютый В. П. Соціальна профілактика негативних явищ як напрям соціальної роботи з дітьми та молоддю. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх. К. : «Версо-04», 2004. С. 5–8.

- 45.Лях Т. Л. Використання інтерактивних методів у програмах з формування здорового способу життя. Основи громадського здоров'я: теорія і практика: навч.-метод. посіб. Ужгород: ВАТ «Патент», 2008. С. 152–216.
- 46.Лящ О. П. Концептуальна модель психологічної профілактики агресивних проявів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2007. №2 (4), С. 252–258.
- 47.Майерс Д. Соціальна психологія. СПб. : Питер, 2000. 688 с.
- 48.Максимова Н. Ю., Толстухова С. В. Соціально–психологічні аспекти профілактики адиктивної поведінки у підлітків та молоді. К., 2000. 234 с.
- 49.Методичні рекомендації «Профілактика булінгу як соціального явища у шкільному середовищі». URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/17HrdJk2ctQ4KQAnmd3I1A3FKzE7LI9a> Е (дата звернення: 03.03.2019)
- 50.Мир детства. Юность. Под ред. А.Г. Хрипковой. М., 1991. 236 с.
- 51.Мізерна О. О. Корекційна тренінгова програма самовдосконалення для подолання агресивних проявів серед підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. К., 2000. № 5, С. 54-61.
- 52.Міщенко Н. М. Профілактична програма «Ми та конфлікт». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1dr3uJk14U0akzvIvXg3B46t6M1xUS1ky> (дата звернення: 03.03.2019)
- 53.Можгинский Ю. Б. Агрессия подростков : Эмоциональный и кризисный механизмы. СПб., 1999. 128 с.
- 54.Москалюк О. І. Соціально-педагогічна стратегія профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету : Серія соціально-педагогічна. Вип. 11. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. С. 119–124.
- 55.Настільна просвітницько-профілактична гра «Стоп насильству!»: метод. реком. та інструкція до гри. За ред. Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна, К. В. Сереева. К. : Видавничо-поліграфічна компанія «ОБНОВА», 2011. 20 с.

- 56.Невымышленные истории "История Жеки". URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZEG830IAAzs>. (дата звернення: 16.02.2019)
- 57.Невымышленные истории "История Оли" URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3rxN7Dg5J0w&t=2s>. (дата звернення: 16.02.2019)
- 58.Невымышленные истории "История Темы". URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TbUkgkoXgms>. (дата звернення: 16.02.2019)
- 59.Немов Р. С. Психология. Т. 1. М., 1994. С. 205–278.
- 60.Немченко С. Г. Девіантна поведінка як чинник порушення життєвої компетенції: актуальність проблеми. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). № 1. Бердянськ : БДПУ, 2005. С. 98–102.
- 61.Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. М. : Сфера, 2001. 480 с.
- 62.Орел Г. О. Організація роботи з профілактики девіантної поведінки серед підлітків. Соціальний працівник. 2007. № 9 (травень). С. 24–31.
- 63.Оржеховська В.М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.01. К. : АПН України, 1995. 440 с.
- 64.Особенности агрессивного поведения в подростковом возрасте : учеб.-метод. пособие для студ., обуч. по спец. 050716 "Специальная психология" / М-во образования и науки РФ, Мурман. гос. пед. ун-т; [авт.-сост. О. В. Кобзева]. Мурманск : МГПУ, 2010. 136 с.
- 65.Паренс Г. Агрессия наших детей. М. : Лайнер, 1997. 365 с.
- 66.Платонов К.К. Краткий психологический словарь системы психологических понятий. М. : Высш. шк., 1984. 174 с.
- 67.Правила игры «Тюрьма». Социальные игры Гюнтера Хорна. Бонн-Москва, 2014. 4 с.
- 68.Правила игры «Хаос». Социальные игры Гюнтера Хорна. Бонн-Москва, 2014. 3 с.

69. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 17.11.2018)
70. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 11.11.2018)
71. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20120601> (дата звернення: 12.10.2018)
72. Про погодження порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорсткого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення: Наказ Міністерства юстиції від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04> (дата звернення: 01.11.2018)
73. Про стан криміногенної ситуації у навчальних закладах : Лист Міністерства освіти і науки України від 27.08.08 № 58/2-1487. URL: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=144 (дата звернення: 02.11.2018)
74. Програма тренінгових занять «СТОП-Булінг» орієнтована на профілактику насилля в шкільному середовищі. URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/17HrdJk2ctQ4KQAnmd3I1A3FKzE7LI9aE> (дата звернення: 13.11.2018)
75. Психолого-педагогічна профілактична гра «Пан або пропав»: метод. реком. та інструкція до гри. За ред. Н. М. Каневська, Т. В. Войцях; з заг. ред. Т. В. Войцях. Черкаси, 2013. 10 с.
76. Пулкінен Л. Становление образа жизни с детского до юношеского возраста. Психология личности и образ жизни. К., 1987. 354 с.
77. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб. : Питер, 2010. 816 с.
78. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика: методики и тесты : Учеб. пособие. Самара : БАХРАХ. М., 1998. 672 с.

- 79.Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 656 с.
- 80.Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. Навч.метод. посіб. К: ФОП Стеценко В.В. 2016. 192 с.
- 81.Романовська Л. І., Джигун Л. М., Синюк Н. В. Теорія і практика реабілітаційної роботи: навч. посібник. Хмельницький: ХНУ, 2009. 222 с.
- 82.Садова І. В. Профілактична програма «Психологічний театр як інтерактивний метод профілактики відхилень в особистісному розвитку та поведінці учнів». URL:
https://drive.google.com/drive/folders/1y3s4AFo_XNbJdIIZ16AzGXXKvAD6jKxjI
(дата звернення: 11.05.2019)
- 83.Семенюк Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции : учеб. пособие; РАО, Моск. психол.-соц. ин-т. 2-е изд. М. : Флинта, 2003. 96 с.
- 84.Серія роликів ЮНІСЕФ Викресли булінг. URL:
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLJ2-31j4oXT4Jvy6OWi9H4Mnsx8oYYZlg>
(дата звернення: 15.04.2019)
85. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Навч.-метод.-посіб. К: ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с.
- 86.Степанов С. А. Три источника и три составляющие науки о враждебности. *Шкільний психолог*. К., 2002. травень, С. 14-16.
- 87.Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. За заг. ред. проф. І.Д. Зверевої. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
- 88.Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. За ред. Н. П.Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В.Залеська та ін. Київ: МЖПЦ«Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
- 89.Туріщева Л. В. Психологічні тренінги для школярів. Х. : Вид. група „Основа”, 2009. 124 с.

90. Файдюк О. В. Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. Зб. тез наук. робіт учасників II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності «Соціальна педагогіка» (м. Запоріжжя, 21-24 квітня 2015 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. С. 76–78.
91. Файдюк О. В., Снітко М. А. Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: [studscientist.kubg.edu.ua > index.php > journal](http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal) > (дата звернення: 19.10.2018)
92. [studscientist.kubg.edu.ua > index.php > journal](http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal) > (дата звернення: 19.10.2018)
93. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. Минск, 1996. 192 с.
94. Форум-театр: формула виходу з кризи : навч.-метод. посіб. За ред. Л. Гук, М. Григоріва, Д. Доусет, О. Єделєва та ін. К. : Школа Рівних можливостей 2007. 68 с.
95. Харченко С. Я., Краснова Н. П. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки. Х. : Основа, 2012. 143 с.
96. Холлингер В. Человек и агрессия. М. : Просвещение, 1985. 335 с.
97. Удалова О. А. Профілактика асоціальної поведінки учнів закладів профтехосвіти : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / « Теорія і методика професійної освіти». К. : АПН України, 2002. 21 с.
98. Яценко Т. С. Глубинная психология. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология: Монография. К. : Вища школа – XXI, 2010. 271 с.